TALABALARDA IJTIMOIY FAOLLIKNI INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH METODIKASI (Talaba tashabbusi va jamoa bilan hamkorlikni bog‘lovchi pedagogik model)

Atamurodova Guljon Komilovna,
mustaqil izlanuvchi
Ilmiy rahbari: *Abdullayeva Maryambibi Djumaniyozovna, falsafa doktori*

Annotatsiya. *Maqolada talabalarning ijtimoiy faolligini rivojlantirish uchun talaba tashabbusi, jamoa bilan hamkorlikdagi ta’lim va dalillarga tayangan refleksiyani birlashtiruvchi pedagogik model taklif etiladi. Tadqiqot maqsadi ijtimoiy faollikning motivatsion va amaliy tarkiblarini o‘quv vazifalari hamda kuzatiladigan baholash ko‘rsatkichlari bilan bog‘lashdan iborat. Tanlangan ilmiy adabiyotlarning konseptual tahlili, qiyoslash va pedagogik loyihalash usullari qo‘llangan. Metodikaning nazariy asosi o‘zini o‘zi belgilash nazariyasi, jamoa ehtiyojlariga bog‘langan ta’lim va tanqidiy refleksiya yondashuvlariga tayanadi. Natija sifatida sakkiz haftalik dastur, individual rivojlanishni baholashning olti mezoni, to‘rt darajali analitik rubrika va dastur samaradorligini tekshirish dizayni ishlab chiqilgan. Modelda talabaning rivojlanishi, loyiha mahsulotining foydaliligi va metodikaning amalga oshirish sifati alohida baholanadi. Raqamli portfolio faoliyat dalillarini jamlashga xizmat qiladi. Maqola nazariy-metodik tadqiqot bo‘lib, taklif etilgan model bo‘yicha empirik natijalar taqdim etilmaydi. Uning amaliy ahamiyati oliy ta’limda ijtimoiy ishtirokni o‘quv maqsadlari va tekshiriladigan dalillar bilan bog‘lashidadir.*

Kalit so‘zlar*: ijtimoiy faollik, talaba tashabbusi, innovatsion pedagogik texnologiya, jamoa bilan hamkorlikdagi ta’lim, avtonom motivatsiya, tanqidiy refleksiya, analitik rubrika, raqamli portfolio.*

Аннотация. *В статье предлагается педагогическая модель развития социальной активности студентов, объединяющая студенческую инициативу, обучение во взаимодействии с сообществом и рефлексию, основанную на доказательствах. Цель исследования состоит в согласовании мотивационных и деятельностных компонентов социальной активности с учебными заданиями и наблюдаемыми показателями оценивания. Использованы концептуальный анализ избранной научной*

литературы, сопоставление подходов и педагогическое проектирование. Теоретическую основу составляют теория самодетерминации, обучение, связанное с потребностями сообщества, и критическая рефлексия. Разработаны восьминедельная программа, шесть критериев индивидуального развития, четырёхуровневая аналитическая рубрика и дизайн проверки эффективности программы. Развитие студента, полезность результата проекта и качество реализации методики оцениваются раздельно. Цифровое портфолио служит для систематизации свидетельств деятельности. Статья имеет теоретико-методический характер; эмпирические результаты применения предлагаемой модели не представлены. Практическое значение состоит в согласовании социального участия с учебными целями и проверяемыми свидетельствами в высшем образовании.

Ключевые слова: социальная активность, студенческая инициатива, инновационная педагогическая технология, обучение во взаимодействии с сообществом, автономная мотивация, критическая рефлексия, аналитическая рубрика, цифровое портфолио.

Abstract. *This article proposes a pedagogical model for developing students' social engagement by integrating student initiative, community-engaged learning and evidence-based reflection. The study aims to align motivational and behavioural components of social engagement with learning tasks and observable assessment indicators. It employs conceptual analysis of selected scholarly literature, comparison of approaches and pedagogical design. The theoretical foundations comprise self-determination theory, learning linked to community needs and critical reflection. The resulting proposal includes an eight-week programme, six criteria for individual development, a four-level analytic rubric and a design for evaluating programme effectiveness. Student development, the usefulness of the project output and implementation quality are assessed separately. A digital portfolio supports the collection of activity evidence. This is a theoretical and methodological study; no empirical findings from implementing the proposed model are reported. Its practical contribution is to connect social participation with learning objectives and verifiable evidence in higher education.*

Keywords: *social engagement, student initiative, innovative pedagogical technology, community-engaged learning, autonomous motivation, critical reflection, analytic rubric, digital portfolio.*

Kirish

Talabaning ijtimoiy faolligi uning jamoat tadbirlarida qatnashishi bilan birga muammoni mustaqil anglash, manfaatdor tomonlar bilan kelishish va umumiy foyda uchun mas'uliyatli harakat qilishida namoyon bo‘ladi. Oliy ta'limda mazkur sifatni rivojlantirish uchun talaba haqiqiy qarorlarda ishtirok etadigan, bilimini amaliy vaziyatga tatbiq qiladigan va faoliyatini tahlil qiladigan o‘quv sharoiti zarur. Pedagogik vazifa ishtirokni ko‘paytirish bilan cheklanmay, uning ongli va mazmunli bo‘lishini ta'minlashdan iborat.

Bu masalada o‘lchash muammosi mavjud. Tadbirlar soni, sarflangan vaqt yoki raqamli platformaga kirish chastotasi faoliyatning tashqi hajmini ko‘rsatadi, biroq tashabbus, hamkorlik va mas'uliyat sifatini to‘liq ifodalamaydi. Guruhning muvaffaqiyatli mahsuloti ham barcha talabalar bir xil rivojlanganini anglatmaydi. Bir talaba asosiy qarorlarni qabul qilgan, boshqasi esa faqat tayyor mahsulotni taqdim etgan bo‘lishi mumkin. Demak, o‘quv natijasini baholashda individual hissa va qarorlar dalili ko‘rinadigan bo‘lishi kerak.

Maqolaning maqsadi innovatsion pedagogik texnologiyalarni talabaning ijtimoiy tashabbusidan mas'uliyatli amaliy ishtirokigacha bo‘lgan jarayon bilan izchil bog‘lashdir. Asosiy tadqiqot savoli quyidagicha: talabaning mazmunli tanlovi, jamoa ehtiyoji va muntazam refleksiya qanday tashkil etilsa, ijtimoiy faollikni rivojlantirish va uni tekshirish uchun sharoit yaratiladi? Qo‘shimcha savol individual rivojlanishni loyiha foydaliligi hamda dastur bajarilishidan qanday ajratib baholash bilan bog‘liq.

Ishning taklif etilayotgan metodik hissasi uch jihatda ifodalanadi. Birinchidan, innovatsion texnologiyalarning nomlari ularning kutiladigan pedagogik mexanizmi bilan bog‘lanadi. Ikkinchidan, ijtimoiy faollik oltita kuzatiladigan mezon orqali tavsiflanadi. Uchinchidan, metodikani tatbiq etish dasturi bilan uning samaradorligini tekshirish dizayni birga ishlab chiqiladi. Bu hissa mavjud yondashuvlarni yangi kontekstda uyg‘unlashtirishga taalluqli; modelning mutlaq yangiligi yoki samaradorligi isbotlangan deb da'vo qilinmaydi.

Tadqiqot metodologiyasi

Maqola konseptual tahlil va pedagogik loyihalashga asoslangan nazariy-metodik ishdir. Manbalar fuqarolik ta'limi, avtonom motivatsiya, jamoa bilan hamkorlikdagi ta'lim, tanqidiy refleksiya va baholash vositalariga bevosita aloqadorligi uchun tanlangan. Nashriyot sahifalari, UNESCO qo‘llanmasi va universitet repozitoriylaridagi ma'lumotlar orqali bibliografik tavsiflar tekshirildi. Bu tanlov tizimli sharh hisoblanmaydi: to‘liq qidiruv protokoli, barcha mos tadqiqotlar ro‘yxati va nashrlar bo‘yicha formal sifat bahosi tuzilmagan.

Loyihalash jarayonida avval ijtimoiy faollikning ishchi ta’rifi belgilandi, so‘ng nazariy mexanizmlar o‘quv vazifalariga aylantirildi. Har bir vazifa uchun kuzatiladigan dalil va baholash mezoni ajratildi. Keyin vazifalar sakkiz haftalik ketma-ketlikka joylashtirilib, modelni empirik tekshirish shartlari ishlab chiqildi. Shu tariqa maqsad, faoliyat va baholash o‘rtasida moslik yaratishga intilindi.

Mazkur maqola doirasida talabalar tanlanmasi shakllantirilmagan, so‘rov yoki tajriba o‘tkazilmagan. Natijalar bo‘limida ishlab chiqilgan metodik yechimlar bayon etiladi. Boshqa tadqiqotlarning statistik natijalari esa ushbu modelning natijasi sifatida emas, nazariy tanlovlarni asoslovchi tashqi dalillar sifatida ishlatiladi.

Ijtimoiy faollikning nazariy talqini

Ijtimoiy faollik ushbu ishda talabaning umumiy manfaatga daxldor ehtiyojni anglab, asoslangan tashabbus ko‘rsatishi, boshqalar bilan hamkorlikda harakat qilishi va o‘z hissasining oqibatlarini baholashi sifatida ta’riflanadi. “Tashabbus” muammoni tanlash va yechim taklif etishda, “mas’uliyat” kelishilgan vazifani bajarish va oqibatlarni hisobga olishda, “refleksiya” esa tajribadan kelgusi harakat uchun xulosa chiqarishda kuzatiladi. Ushbu tarkiblar bir-birini to‘ldiradi, lekin biri mavjudligi boshqasini avtomatik kafolatlamaydi.

UNESCO fuqarolik ta’limida kognitiv, ijtimoiy-emotsional va xulq-atvorga oid yo‘nalishlarni o‘zaro bog‘liq holda ko‘rib chiqadi [1]. Mazkur tasnif bilim, munosabat va amaliy harakatni alohida e’tiborga olish uchun asos beradi. Ushbu maqoladagi oltita baholash mezoni esa shu keng doiradagi tamoyilning amaliy vazifalarga moslashtirilgan talqinidir; ular UNESCOning tayyor diagnostik shkalasi emas.

Ryan va Deci o‘zini o‘zi belgilash nazariyasi doirasida avtonomiya, kompetentlik va aloqadorlik ehtiyojlarini qo‘llab-quvvatlash avtonom motivatsiya uchun muhimligini yoritadi [2]. Bu asosga tayanib, metodikada talabaga cheklangan, ammo haqiqiy tanlov berish, uddalanadigan murakkablikdagi vazifa taklif qilish va guruhda tegishlilik hissini qo‘llab-quvvatlash nazarda tutiladi. Mazmunli tashqi maqsadning shaxs tomonidan qabul qilinishi ham avtonom motivatsiyaga mos kelishi mumkin; har qanday ijtimoiy vazifa faqat qiziqarli bo‘lgani uchun bajarilishi shart emas.

Celio, Durlak va Dymnickining 62 tadqiqot hamda 11 837 ishtirokchini qamrab olgan meta-tahlili jamoaga xizmatni ta’lim bilan bog‘lashda fuqarolik ishtiroki va boshqa natijalar bo‘yicha ijobiy o‘zgarishlarni qayd etgan. O‘quv dasturi bilan bog‘liqlik, talaba ovozi, jamoa ishtiroki va refleksiyaga oid amaliyotlar yaxshiroq natijalar bilan bog‘langan [3]. Tadqiqot turli ta’lim

bosqichlarini qamrab olgani sababli uning xulosalari faqat oliy ta’limga yoki mahalliy sharoitga xos tayyor kafolat sifatida qabul qilinmaydi.

Oliy ta’limga oid Guanlao va hammualliflarning meta-tahlilida fuqarolik natijalari uchun umumlashtirilgan Hedges g qiymati 0,220, 95 foizlik ishonch oralig‘i 0,096–0,344 bo‘lgan. Shaxsiy natijalar bo‘yicha esa umumiy ta’sir statistik ahamiyatga erishmagan; dasturlar va o‘lchovlar orasidagi farqlar qayd etilgan [4]. Bu natijalar ijtimoiy loyiha barcha rivojlanish ko‘rsatkichlarini bir xil yaxshilaydi degan taxminni cheklaydi. Metodikada maqsadli ko‘nikmalarni aniq belgilash va ularga mos dalil yig‘ish zarurati shundan kelib chiqadi.

Ash va Clayton tanqidiy refleksiyani aniq o‘quv natijalari bilan bog‘lashni taklif etadi [5]. Ularning tajribani tasvirlash, tahlil qilish va o‘rganilgan mazmunni ifodalashga asoslangan yondashuvi ushbu modelda uch savol orqali moslashtiriladi: nima sodir bo‘ldi, qarorni qanday dalil asosida qabul qildim va keyingi vaziyatda nimani o‘zgartiraman? Refleksiya “loyiha menga yoqdi” kabi umumiy munosabat bilan cheklanmasligi, muayyan epizod va qarorga tayanishi kerak.

Pedagogik model va ta’sir mexanizmlari

Modelning kirish shartlari fan bilan bog‘liq haqiqiy muammo, hamkor jamoa, talabalar uchun qaror qabul qilish imkoniyati va individual dalil yig‘ish tartibidir. O‘qituvchi hamda hamkorning vazifasi muammoni talabalar o‘rniga hal qilish emas, ishning ko‘lami va shartlarini kelishishdir. Talaba tanlov qilishi mumkin bo‘lgan soha aniq ko‘rsatiladi: muammo varianti, vazifa roli, mahsulot shakli yoki yechim yo‘li. Budjet, muddat va axborotdan foydalanish chegaralari esa oldindan tushuntiriladi.

Birinchi mexanizm tanlovning anglangan maqsadga aylanishidir. Talaba tanlagan muammoning ahamiyatini izohlab, bajarishni o‘z zimmasiga olganida tashabbusni tekshirish uchun dalil paydo bo‘ladi. Ikkinchi mexanizm ehtiyoj bilan bilim o‘rtasidagi bog‘lanishdir: hamkorning fikri talabaning dastlabki tasavvurini tekshiradi, fan tushunchalari esa yechimni asoslashga xizmat qiladi. Uchinchi mexanizm faoliyat va refleksiya o‘rtasidagi qayta aloqa bo‘lib, xatodan keyingi tuzatishni o‘quv natijasiga aylantiradi. Bular tekshirilishi kerak bo‘lgan nazariy mexanizmlardir.

Innovatsion pedagogik texnologiya mazkur modelda o‘quv maqsadi, faoliyat, qo‘llab-quvvatlash va baholashni muvofiqlashtirgan tartib sifatida tushuniladi. Muammoli ta’lim ehtiyojni aniqlashga, loyihaviy ta’lim reja va mahsulot yaratishga, hamkorlikda o‘qitish vazifalarni taqsimlashga, refleksiv ta’lim esa

tajribani umumlashtirishga xizmat qiladi. Raqamli vositalar bu jarayonni qayd etadi; ular pedagogik maqsadning o‘rnini egallamaydi.

1 jadval Texnologiya va kuzatiladigan o‘quv natijasi

Texnologiya	Pedagogik vazifa	Individual dalil
Muammoli ta’lim	Ehtiyoj va sababni ajratish	Manbaga tayangan muammo bayoni
Loyihaviy ta’lim	Muqobil yechimni tanlash	Tanlov sababi va individual reja
Hamkorlikda o‘qitish	Kelishuv va vazifa almashish	Kuzatuv va bajarilgan hissa
Tanqidiy refleksiya	Tajribadan harakatga xulosa chiqarish	Epizod tahlili va tuzatish
Raqamli portfolio	Dalillarni jamlash	Sana va izohli mahsulot versiyalari

Manba: [1–5] asosida taklif etilgan metodik moslashtirish.

O‘qituvchi dastlab misol va qisqa yo‘riqnomalar bilan yordam beradi, keyinchalik talabalar mustaqilligi oshgani sayin ko‘rsatmalarni kamaytiradi. Qo‘llab-quvvatlashni kamaytirish uchun vaqtning o‘tishi emas, talabaning vazifani bajara olish dalili mezon bo‘ladi. Qiyinchilik yuzaga kelganda tayyor yechim berishdan oldin yo‘naltiruvchi savol yoki muqobil manba taklif etiladi. Guruhda rollarni almashtirish har bir talabaga tahlil, muloqot va muvofiqlashtirish tajribasini berishga xizmat qiladi.

Sakkiz haftalik amalga oshirish dasturi

Dastur ikki auditoriya soati va haftasiga taxminan ikki soat mustaqil ishga mo‘ljallangan namunaviy modul sifatida taklif etiladi. Ushbu yuklama me’yoriy talab emas; fan krediti, loyiha ko‘lami va talabalarning imkoniyatlariga moslashtiriladi. Birinchi bosqichda individual boshlang‘ich topshiriq orqali muammoni anglash, dalil tanlash va qarorni asoslash kuzatiladi. Avvalgi ijtimoiy tajriba, vaqt cheklovi va qiziqishlar ham qayd etiladi.

Ehtiyojni aniqlash bosqichida guruh muammoni hamkor bilan tekshiradi. Suhbat savollari tayyorlanadi, rozilik olinadi va kerakli eng kam ma’lumot yig‘iladi. Muammo “odamlar bunga e’tibor bermaydi” kabi umumiy baho orqali emas, kuzatiladigan qiyinchilik va uning oqibati orqali ifodalanadi. Masalan, talabalar bir xizmatni topish uchun ortiqcha vaqt sarflayotgan bo‘lsa, qaysi axborot yetishmayotgani aniqlanadi.

Loyihalash bosqichida kamida ikki yechim ko‘rib chiqiladi. Guruh ularni foydalanuvchiga moslik, resurs, muddat va kutiladigan foyda bo‘yicha qiyoslaydi. Prototip yaratilgach, hamkor bilan sinov mezonlari kelishiladi. Faoliyat

bosqichida guruh mahsulotni kichik ko‘lamda tekshiradi, xatolarni qayd etadi va asoslangan tuzatish kiritadi. Yakuniy bosqichda individual tahlil hamda guruh mahsuloti alohida taqdim etiladi.

2 jadval Sakkiz haftalik o‘quv dasturi

Hafta	Asosiy ish	Tekshiriladigan mahsulot
1	Diagnostika va mezonlarni muhokama qilish	Individual boshlang‘ich topshiriq
2	Hamkor bilan ehtiyojni tekshirish	Ehtiyoj bayoni va manbalar
3	Ikki yechimni qiyoslash va rollarni kelishish	Reja va tanlov asoslari
4	Prototip yaratish va fikr olish	Prototip va individual hissa
5–6	Kichik sinov va qayta ishlash	Sinov qaydi va tuzatilgan variant
7	Mahsulotni topshirish va individual izoh	Hamkor fikri va talaba izohi
8	Yakuniy topshiriq va refleksiya	Individual ko‘nikma profili

Manba: taklif etilayotgan dastur. Muddatlar tajribada tekshirilmagan.

Dastur tugagach, to‘rt–olti hafta oralig‘ida yangi vaziyatli topshiriq berish taklif etiladi. Ushbu topshiriq oldingi mahsulotni takrorlashni emas, o‘rganilgan qaror qabul qilish va hamkorlik tamoyillarini boshqa muammoga qo‘llashni tekshiradi. Kechiktirilgan baholash qisqa muddatli faollik bilan ko‘nikmaning saqlanishini ajratishga yordam berishi mumkin.

Individual rivojlanishni baholash

Baholash uch obyektni ajratadi. Birinchisi talabaning qaror va xatti-harakati; ikkinchisi loyiha mahsulotining foydalanuvchi uchun foydasi; uchinchisi metodikaning kelishilgan tartibda bajarilishi. Foydali mahsulot yaratilishi individual rivojlanish uchun dalillardan biri bo‘lishi mumkin, lekin talabaning hamkorlik va refleksiyasi o‘rniga baholanmaydi. Dasturdagi muhim faoliyat bajarilmagan bo‘lsa, past natijani model nazariyasining muvaffaqiyatsizligi deb izohlash ham to‘g‘ri emas.

Individual rivojlanish tashabbus, muammoni dalil bilan asoslash, hamkorlik, vazifani bajarish, mas’uliyatli munosabat va refleksiya mezonlari orqali kuzatiladi. Dalillar manbalari qaror qaydi, individual topshiriq, faoliyat kuzatuvi, mahsulotning versiyalari va refleksiv matndir. Tengdosh fikri asosiy bahoni almashtirmaydi; u boshqa dalil bilan tasdiqlanadigan qo‘shimcha ma’lumot beradi. O‘zini baholash va amaliy kuzatuv o‘rtasidagi tafovut esa talaba bilan muhokama qilinadi.

3 jadval Ijtimoiy faollikni baholash uchun analitik rubrika

Mezon	0 daraja	1 daraja	2 daraja	3 daraja
Tashabbus	Tanlovni asoslamaydi	Yo‘naltirish bilan maqsad tanlaydi	Maqsad va o‘z hissasini asoslaydi	Yangi imkoniyatni asosli taklif qiladi
Dalil bilan asoslash	Dalilsiz fikr bildiradi	Berilgan dalilni yordam bilan ishlatadi	Mos manba bilan yechimni asoslaydi	Muqobil dalil va cheklovni qiyoslaydi
Hamkorlik	Kelishilgan muloqotga amal qilmaydi	Yordam bilan vazifani kelishadi	Boshqani tinglab vazifani kelishadi	Qarama-qarshi fikrlarni yechimga bog‘laydi
Amaliy hissa	Kelishilgan ish bajarilmagan	Vazifani muntazam yordam bilan bajaradi	Individual vazifani mustaqil bajaradi	Natija asosida ishni qayta yaxshilaydi
Mas’uliyat	Kelishuv oqibatini hisobga olmaydi	Qoidaga eslatish bilan amal qiladi	Rozilik va kelishuvga mustaqil amal qiladi	Xavfni oldindan sezib yechim taklif qiladi
Refleksiya	Epizod va xulosa bog‘lanmagan	Voqeani tasvirlaydi, tahlil cheklangan	Qaror dalili va xatoni tahlil qiladi	Yangi vaziyatga qo‘llanadigan xulosa beradi

Manba: taklif etilayotgan ishchi rubrika. Yetarli kuzatuv bo‘lmasa, 0 o‘rniga “ma’lumot yetarli emas” belgisi qo‘yiladi. Rubrika mahalliy validatsiyadan o‘tmagan.

Rubrikadagi 0 daraja tegishli vazifa uchun imkoniyat va yetarli kuzatuv bo‘lganda ko‘nikma namoyon bo‘lmaganini bildiradi. Kuzatuv yoki imkoniyat yetishmasa, 0 qo‘yish o‘rniga “ma’lumot yetarli emas” belgisi ishlatiladi. Bu farq imkoniyati cheklangan talabani faolsiz deb baholashning oldini olish uchun muhim. Bir martalik epizoddan ko‘ra turli vaziyatlardagi dalillar ustuvor hisoblanadi.

Natijani dastlab oltita mezon profili shaklida ko‘rsatish tavsiya qilinadi. Tartibli darajalar orasidagi masofa teng deb taxmin qilinmaydi; asoslanmagan umumiy ball chegaralari bilan “yuqori” yoki “past” talaba yorlig‘i qo‘yilmaydi. Ikki baholovchi bir xil dalilni mustaqil baholab, kelishmovchilik sababini tekshiradi. Yetarli ma’lumot yig‘ilganda baholovchilar kelishuvi vaznli kappa yoki tanlangan o‘lchovga mos boshqa ko‘rsatkich orqali tahlil qilinishi mumkin.

Doolittle va Faulning Civic Engagement Scale vositasida fuqarolik ishtirokiga munosabat va xulq-atvor alohida o‘lchanadi [6]. Undagi natijalar mazkur rubrika bilan aynan tenglashtirilmaydi. Shkaladan foydalanish rejalashtirilsa, tilga moslashtirish, qayta tarjima, talabalar bilan kognitiv suhbat va mahalliy psixometrik tekshiruv zarur. Asl tadqiqotdagi ishonchlilik ko‘rsatkichini o‘zbekcha variantga avtomatik ko‘chirish mumkin emas. So‘rov javobi amaliy dalil bilan birga talqin qilinishi kerak.

Amaliy qo‘llash ssenariysi

Metodikani “Birinchi kurs talabalarining universitet xizmatlariga kirishini yengillashtirish” loyihasida qo‘llash mumkin. Hamkor sifatida talabalar bilan ishlash bo‘limi yoki kutubxona jalb etiladi. Guruh yo‘riqnomalar, bino ichidagi yo‘nalishlar yoki rasmiy axborotning tushunarliligida foydalanuvchi uchun qiyinchilik mavjudligini tekshiradi. Tayyor mahsulot oldindan belgilanmaydi: ehtiyojga qarab sodda xarita, tekshirilgan savol-javob qo‘llanmasi yoki tushunarli yo‘nalish belgisi tanlanadi.

Guruh foydalanuvchilar bilan suhbatdan oldin savollarni sinaydi. Maxfiy yoki zarur bo‘lmagan shaxsiy ma’lumot so‘ralmaydi. Ikki mahsulot varianti qiyoslanib, hamkor bilan birgalikda biri tanlanadi. Mahsulotni sinashda foydalanuvchiga xizmat yoki joyni topish kabi bir xil vazifa beriladi; bajarishdagi qiyinchilik, xato va vaqt qayd etiladi. Natija boshqa omillar ta’sir qilishi mumkinligini hisobga olgan holda cheklangan sinov dalili sifatida talqin qilinadi.

Har bir talaba bir qarorining dalilini, bajargan individual ishini va kiritgan tuzatishini portfolioga joylaydi. Masalan, xarita muallifi faqat chizma taqdim etmay, dastlabki variant nega tushunarsiz bo‘lganini va foydalanuvchi fikri asosida nima o‘zgarganini izohlaydi. Muloqot uchun mas’ul talaba suhbatdagi taxmin va foydalanuvchi ehtiyoji o‘rtasidagi farqni tahlil qiladi. Shu yo‘l bilan bir loyiha ichida turli individual o‘quv natijalari ko‘rinadigan bo‘ladi. Ssenariy metodik namuna bo‘lib, amalga oshirilgan tajriba hisoboti emas.

Raqamli portfolio va pedagogik shartlar

Portfolio tarkibiga muammo bayoni, manbalar, individual vazifa, qaror qaydi, mahsulot versiyalari, hamkor fikri va yakuniy refleksiya kiradi. Har bir muhim qaydda sana, qaror sababi va keyingi harakat ko‘rsatiladi. Oddiy fayllar papkasi yoki qog‘oz portfolio ham shu vazifani bajarishi mumkin. Vosita talabaning internet, qurilma va foydalanish imkoniyatiga mos tanlanadi; platforma faolligi ko‘nikma ko‘rsatkichi sifatida qabul qilinmaydi.

Raqamli yordamchi vositalar matn variantlari, savollar yoki reja ishlab chiqishda qo‘llansa, talaba yakuniy qarorning sababini o‘zi izohlashi va axborotni

tekshirishi kerak. Tayyor matnni mustaqil fikrlash dalili sifatida qabul qilish mumkin emas. Shaxsiy ma’lumot tashqi xizmatga uzatilmaydi, foydalanilgan yordam qayd etiladi. Individual og‘zaki izoh va versiyalar tarixi mahsulot bilan talabaning tushunishi o‘rtasidagi moslikni tekshirishga xizmat qiladi.

Dasturda ochiq nutq, yozma tahlil va boshqa teng qiymatli taqdimot shakllari ko‘zda tutiladi. O‘qituvchi talabaning siyosiy yoki shaxsiy qarashini emas, dalil keltirishi, hamkorini hurmat qilishi va o‘quv vazifasini bajarishini baholaydi. Hamkorning fikri talabalar bahosiga bosim vositasiga aylanmasligi kerak. O‘quv faoliyatining zarur qismi bilan tadqiqot uchun ma’lumot berishga rozilik alohida tashkil etiladi.

Metodika samaradorligini tekshirish dizayni

Empirik tekshiruv uch bosqichda taklif etiladi. Dastlab pedagog va hamkor mutaxassislar vazifalar hamda mezonlarning mazmuniy mosligini ko‘rib chiqadi, talabalar esa ko‘rsatmalarni tushunish bo‘yicha fikr beradi. Keyin kichik ko‘lamdagi pilot ishda vazifa hajmi, vaqt, dalil yig‘ishning amalga oshirilishi va baholovchilar kelishuvi tekshiriladi. Asosiy sinov faqat aniqlangan kamchiliklar tuzatilgach tashkil etiladi. Pilot natija samaradorlikning yakuniy isboti deb qabul qilinmaydi.

Asosiy dizaynda akademik guruhlarni tasodifiy taqsimlash imkoniyati bo‘lsa, aralashuv va taqqoslash shartlari guruh darajasida belgilanadi. Buning iloji bo‘lmasa, boshlang‘ich ko‘rsatkichlari va sharoiti o‘xshash guruhlar tanlanadi hamda sababiy xulosa cheklovi ko‘rsatiladi. Taqqoslash guruhi ham mazmun va vaqt jihatidan teng o‘quv vazifasini bajaradi, biroq o‘rganilayotgan hamkorlik va refleksiya tarkiblari oldindan belgilangan tarzda farqlanadi. Ikki guruhga bir xil asosiy baholash imkoniyati beriladi.

O‘lchovlar dasturdan oldin, dastur yakunida va kechiktirilgan muddatda olinadi. Bir xil materialni yodlash ta’sirini kamaytirish uchun mazmunan teng yangi vaziyatli topshiriqlar qo‘llanadi. Asosiy natija sifatida individual topshiriqda mas’uliyatli amaliy qaror va refleksiya darajalari oldindan belgilanadi; boshqa mezonlar ikkilamchi natija sifatida qayd etiladi. Bir nechta natija tekshirilsa, xulosalarda ko‘p martalik tekshiruv hisobga olinadi. Gipoteza, o‘lchov va tahlil rejasi ma’lumotni ko‘rishdan oldin yoziladi.

Tanlanma hajmi kutiladigan ta’sir, guruh ichidagi o‘xshashlik va ishtirokdan chiqishni hisobga olgan quvvat tahliliga asoslanishi kerak. Talabalar bitta akademik guruh ichida o‘qiganligi sababli ularni to‘liq mustaqil kuzatuv deb hisoblash to‘g‘ri emas. Tahlilda guruhlash va boshlang‘ich ko‘rsatkichlar hisobga olinadi. Rubrika natijalari tartibli toifalar bo‘lsa, ularga mos model yoki tavsifiy

o‘tish jadvali ishlatiladi; miqdoriy shkala qo‘llansa, uning o‘lchash xususiyati oldindan tekshiriladi.

Natija hisoboti guruhlar farqi, uning ishonch oralig‘i va amaliy ma’nosini birga ko‘rsatishi lozim. Faqat statistik ahamiyat yoki foiz o‘sishi metodika foydaliligini yetarli ifodalamaydi. Yo‘qolgan ma’lumotlar soni va sababi, dasturdan chiqish hamda reja bo‘yicha bajarilgan mashg‘ulotlar qayd etiladi. O‘qituvchi ta’siri, guruhlar o‘rtasida material almashilishi va hamkor sifatidagi farqlar muqobil tushuntirish sifatida ko‘rib chiqiladi. Nazariy mexanizmlar haqidagi gipoteza uchun motivatsiya va amaliy ko‘nikma vaqt jihatidan ajratib o‘lchanishi zarur.

Muhokama

Model o‘quv faoliyatiga mazmunli ijtimoiy vazifa beradi, biroq uning sifati loyiha nomi yoki texnologiya yangiligiga bog‘lab qo‘yilmaydi. Talabaning tanlovi haqiqiy bo‘lishi, hamkor ehtiyoji tekshirilishi va refleksiya qaror daliliga tayanishi asosiy shartlardir. Ushbu shartlar bajarilmasa, loyiha tayyor topshiriqni bajarish bilan cheklanib qolishi mumkin. Shuning uchun amalga oshirish sifati natija bilan birga o‘lchanishi kerak.

Taklifning amaliy chegaralari ham mavjud. Sakkiz hafta uzoq muddatli fuqarolik xulqining shakllanishini tasdiqlash uchun yetarli bo‘lmasligi mumkin. Yaxshi yozadigan talabalar refleksiv matnda ustun ko‘rinishi, kamgap talabalar hissasi esa to‘liq qayd etilmasligi mumkin. Buni og‘zaki izoh, mahsulot versiyasi va faoliyat kuzatuvi bilan to‘ldirish tavsiya etiladi. Jamoaning hamkorlik imkoniyati cheklanganda universitet ichidagi haqiqiy ehtiyoj tanlanishi mumkin, ammo hamkorning faqat nominal ishtiroki yetarli emas.

Xalqaro tadqiqotlar metodikaning nazariy tanlovini qo‘llab-quvvatlaydi, lekin mahalliy sharoitdagi tayyor natijani belgilamaydi. Talabalarning tajribasi, ta’lim tili, vaqt imkoniyati va universitet muhiti natijaga ta’sir qilishi mumkin. Shu bois dastur moslashtirilganda o‘zgartirilgan tarkiblar qayd etilishi lozim. Bu qaydlar qaysi sharoitda qanday metodik qaror ishlaganini tushuntirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Talabalarda ijtimoiy faollikni rivojlantirish uchun mazmunli tanlov, tekshirilgan jamoa ehtiyoji, individual mas’uliyat va dalillarga tayangan refleksiyani o‘quv jarayonida bog‘lash zarur. Maqolada shu munosabatlarni sakkiz haftalik dastur va olti mezonli baholash orqali amalga oshirish yo‘li taklif etildi. Metodikaning kuchli tomoni o‘quv vazifalari bilan kuzatiladigan dalillar o‘rtasidagi moslikni yaratish hamda individual rivojlanishni loyiha foydaliligidan ajratishidadir.

Empirik sinov o‘tkazilmagani sababli modelning samaradorligi haqidagi xulosa keyingi tadqiqotga tegishli. Amaliyotga joriy etish mazmuniy ekspertiza, pilot sinov va taqqoslash imkoniyatiga ega baholash bilan davom ettirilishi kerak. Shu tartib metodikani faqat tavsiya shaklida qoldirmay, uning foydasi va cheklovlarini dalillar bilan aniqlashtirishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. UNESCO. (2015). Global citizenship education: Topics and learning objectives. Paris: UNESCO. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232993

2. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2020). Intrinsic and extrinsic motivation from a self-determination theory perspective: Definitions, theory, practices, and future directions. Contemporary Educational Psychology, 61, 101860. https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2020.101860

3. Celio, C. I., Durlak, J., & Dymnicki, A. (2011). A meta-analysis of the impact of service-learning on students. Journal of Experiential Education, 34(2), 164–181. https://doi.org/10.1177/105382591103400205

4. Guanlao, R., Pax, J., Wei, Y., & Zhang, W. (2025). A meta-analysis of community engaged learning and thriving in higher education. Frontiers in Education, 10, 1525176. https://doi.org/10.3389/feduc.2025.1525176

5. Ash, S. L., & Clayton, P. H. (2009). Generating, deepening, and documenting learning: The power of critical reflection in applied learning. Journal of Applied Learning in Higher Education, 1(1), 25–48. https://hdl.handle.net/1805/4579

6. Doolittle, A., & Faul, A. C. (2013). Civic engagement scale: A validation study. SAGE Open, 3(3), 1–7. https://doi.org/10.1177/2158244013495542